

Van grammaticale naar objectieve uitleg van CAO-bepalingen

S.J.P. Kukulja²

advocaat te Goor

In het Haviltex-arrest heeft de Hoge Raad een methode voor de uitleg van overeenkomsten ontwikkeld, waarbij de bedoeling van partijen centraal staat. Bij de uitleg van CAO's dient de objectieve methode te gelden, omdat er derden bij betrokken zijn. De objectieve interpretatiemethode heeft zich de afgelopen tien jaar steeds verder geëvolueerd, met als voorlopig eindpunt het arrest van afgelopen juli in de zaak Hoevers/Van Dijk.¹ De Hoge Raad maakt een dogmatisch onderscheid tussen de objectieve uitlegmethode en het Haviltex-criterium, maar de uitkomsten van beide methoden naderen elkaar bijzonder dicht.

Op 17 september 1993 besliste de Hoge Raad dat voor de uitleg van horizontale bepalingen uit een CAO een andere uitlegmethode geldt dan het Haviltex-criterium.³ Horizontale of normatieve bepalingen werken op het niveau van de individuele werknemer en de individuele werkgever. Zij bevatten rechten en plichten die bestemd zijn om de individuele arbeidsovereenkomst te normeren. De individuele werknemer en de meeste individuele werkgevers zijn echter niet bij de totstandkoming van de CAO betrokken. Zij zijn derden op wie de CAO van toepassing kan zijn. Aan werknemers en werkgevers staan daarom in het algemeen geen andere gegevens ter beschikking, voor het bepalen van de inhoud van de CAO, dan de tekst en de eventueel daaraan toegevoegde schriftelijke toelichting.

De Hoge Raad was daarom van mening dat voor de uitleg van dergelijke horizontale bepalingen uit een CAO een nieuwe uitlegmethode noodzakelijk was, inhoudende dat: 'voor de uitleg van de bepalingen van een collectieve arbeidsovereenkomst, de bewoordingen daarvan, gelezen in het licht van de gehele tekst van die overeenkomst, in beginsel van doorslaggevende betekenis zijn.'⁴

IN BEGINSSEL GRAMMATICALE UITLEG

In de genoemde arresten legde de Hoge Raad 'in beginsel' een grote nadruk op de letter van de CAO, gelezen in het licht van de gehele

le tekst van die overeenkomst. Zoals in latere arresten zou blijken, liet de Hoge Raad met de zinsnede 'in beginsel' ruimte voor de rechter om verder te kijken, indien deze aan de hand van de bewoordingen alleen geen bevredigende uitleg kan vinden.⁵ Prof. mr. P.F. van der Heijden duidde de nieuwe methode aan als de grammaticale uitleg.⁶

De grammaticale uitleg was vervolgens een aantal jaren een rustig bezit. De Hoge Raad besliste in een later arrest dat de grammaticale uitleg ook van toepassing was op diagonale CAO-bepalingen, die gelden tussen een CAO-partij en een individuele werknemer of werkgever.⁷ Naar algemene opvatting geldt voor de uitleg van bepalingen die werken tussen de CAO-partijen zelf het Haviltex-criterium.⁸ Deze bepalingen heten ook wel obligatoire bepalingen. Een voorbeeld van een obligatoire bepaling is de zogenaamde vredesplichtclausule. Hiervan is sprake indien CAO-partijen zich verbinden gedurende de looptijd van de CAO geen pres-

siemiddelen gericht op wijziging van de CAO jegens elkaar aan te wenden.

OBJECTIEVE MAATSTAVEN

Aan de rust in de normering van de uitleg van CAO's kwam op 31 mei 2002 een einde.⁹ Toen wees de Hoge Raad arrest in de zaak van Ziekenhuis De Heel tegen een aantal fysiotherapeuten. Partijen verschilden van mening over de uitleg van een inschalingsbepaling in de CAO voor het Ziekenhuiswezen. De Hoge Raad herhaalde allereerst het op 17 september 1993 geformuleerde uitgangspunt (grammaticale uitleg). Aan dit uitgangspunt voegde de Hoge Raad toe dat naast de bewoordingen van de CAO zelf de daarbij behorende schriftelijke toelichting, gelezen in het licht van de gehele tekst van belang is.

De Hoge Raad voegde ten slotte een overweging toe waarin hij de ruimte die de woorden 'in beginsel' lieten, verder inkleurde: 'Daarbij komt het niet aan op de bedoeling

Met de woorden 'in beginsel' liet de Hoge Raad de lagere rechter ruimte om verder te kijken als de bewoording geen bevredigende uitleg bood

Nederland, Den Haag, 05-0-1998. banenpoolers Melkert-banen Demonstratie van banenpoolers bij het Ministerie van SZW, voor een betere CAO.

van de partijen bij de CAO, voorzover deze niet uit de CAO-bepalingen en de toelichting kenbaar zijn, maar op de betekenis die naar objectieve maatstaven volgt uit de bewoordingen waarin de CAO en de toelichting zijn gesteld. Bij deze uitleg kan onder meer acht worden geslagen op de elders in de CAO gebruikte formuleringen en op de aannemelijkheid van de rechtsgevolgen waartoe de onderscheiden, op zichzelf mogelijke tekstinterpretaties zouden leiden.⁷

De Hoge Raad heeft in dit arrest verduidelijkt dat de tekst van de CAO moet worden geïnterpreteerd aan de hand van objectieve maatstaven. Deze uitwerking van de grammaticale uitleg duid ik in het navolgende

aan als de 'objectieve uitlegmethode'.¹⁰ De Hoge Raad legde de omstreden CAO-bepaling uit aan de hand van een vergelijkbaar artikel uit de vorige CAO, die van een toelichting was voorzien. In een reeks van arresten heeft de Hoge Raad, onder herhaling van de hiervoor genoemde maatstaf, een aantal andere objectief kenbare interpretatiefactoren aangeduid.

INTERPRETATIEFACTOREN

De eerste volgt uit het arrest in de zaak van Buijsman e.a. tegen Motel Akersloot.¹¹ In deze zaak ging het om enkele slimme schoollieden, die bij Motel Akersloot werkzaam waren als hulpkrachten. Hulpkrachten had-

den op grond van de CAO slechts recht op het wettelijke minimumloon. Buijsman e.a. stelden zich op het standpunt dat zij niet uitsluitend binnen de in de CAO's voor hulpkrachten voorgeschreven werktijden hebben gewerkt. Zij stelden zich op het standpunt dat zij in dienst zijn geweest als vaste medewerkers met een parttime dienstverband en daarom aanspraak hadden op het voor parttimers geldende CAO-loon. De Hoge Raad besliste dat de bedoeling van CAO-partijen bij de uitleg van CAO's een rol kan spelen, indien deze naar objectieve maatstaven volgt uit de CAO-bepaling en de eventueel daarbij behorende schriftelijke toelichting en dus voor de individuele werknemers en werkge-

1 HR 9 juli 2004, RvdW 2005, 95, zie ook JIN 2004, 1 m.nt. C.J. Loonstra, r.o. 3.7 (Hoefers/Van Dijk).
 2 S.J.P. Kukulja is werkzaam bij Daniëls Dijkman & Huisman Advocaten te Goor.
 3 HR 17 september 1993, JAR 1993, 234, r.o. 3.3 (Gerritse/H.A.S.).
 4 De Hoge Raad week daarmee af van de conclusie van A-G Mok, die voor de uitleg van de desbetreffende CAO-bepaling was uitgegaan van het Haviltex-criterium. Een week later wees de Hoge Raad een tweede arrest waarin hij nogmaals de nieuw geformuleerde regel bevestigde: HR 24 september 1993, JAR 1993, 236, r.o. 3.6 (Hol/E.I.M.).

5 S.F. Sagel, 'Grammaticale uitleg van CAO-bepalingen – een absoluut criterium', *ArbeidsRecht* 2000-1, p. 23-29.
 6 P.F. van der Heijden, 'De uitleg van CAO-bepalingen', *ArbeidsRecht* 1994-2, p. 3-4. Zie ook M.M.H. Kraamwinkel, 'Grammaticale uitleg van horizontale bepalingen', *SMA* 1996-7/8, p. 401-405.
 7 Zie bijvoorbeeld HR 19 december 1997, JAR 1998, 40, r.o. 3.4 (Vink en Zn./Stichting).
 8 S.F. Sagel, 'De objectief-tekstuele uitleg van CAO-bepalingen: betekenis en reikwijdte (I)', *ArbeidsRecht* 2003-11, p. 12-24. Zie ook de hiervoor aangehaalde artikelen van Van der Heijden en Kraamwinkel.

9 HR 31 mei 2002, JAR 2002, 153, r.o. 3.6 (De Heel/Huisman e.a.).
 10 Zie de noot van G.J.J. Heerma van Voss bij HR 28 juni 2002, NJ 2003, 111 (Buijsman e.a./Motel Akersloot), alsmede de conclusie van A-G Keus bij HR 9 juli 2004, RvdW 2005, 95.
 11 Zie r.o. 3.4.2 en 3.4.3 van het in de vorige noot genoemde arrest.

vers die niet bij de totstandkoming van de overeenkomst betrokken zijn geweest kenbaar is.

Een tweede objectief kenbare interpretatiefactor duidde de Hoge Raad in het arrest in de zaak van FNV Bondgenoten tegen Recitel Nederland.¹² In deze zaak ging het om de uitleg van een werkgelegenheidsplan dat was afgesloten tussen Recitel en de vakbond. In een als bijlage bij het werkgelegenheidsplan gevoegde ‘Toelichting meerijregeling’ was geregeld dat werknemers die aan de meerijregeling deelnemen een overeenkomst met Recitel afsluiten. In deze overeenkomst was een opzegbepaling opgenomen, waarvan Recitel na enkele jaren gebruik heeft gemaakt. De vakbond heeft deze opzegging bestreden. De rechtbank oordeelde dat de opzegging rechtsgeldig was. In haar oordeel heeft de rechtbank de aard van de regeling betrokken, te weten een overgangsregeling. De Hoge Raad besliste dat de rechtbank hiermee geen blijk had gegeven van miskennis van de bij uitlegging van een CAO te hantieren maatstaf.

Een volgende objectief kenbare interpretatiefactor noemde de Hoge Raad in het arrest in de zaak van Stichting Thuiszorg Centraal Twente tegen mevrouw Bulters-Dijkstra.¹³ In die zaak had de kantonrechter de arbeidsovereenkomst tussen partijen ontbonden op grond van een vertrouwensbreuk. Het vertrouwen was gebroken door het declaratiegedrag van werknemster, door de kantonrechter ook wel als fraude betiteld. De werknemster vorderde vervolgens een wachtgeldregeling op grond van artikel 87 van de toepasselijke CAO. Deze bepaling kende aan de ontslagen werknemer wachtgeld toe in geval van ontslag wegens vermindering of beëindiging van de werkzaamheden, reorganisatie van de instelling, dan wel wegens onbekwaamheid die niet aan zijn schuld of toedoen is te wijten. De aan de werknemer verwijtbare ontbinding wegens een vertrouwensbreuk was naar mening van de Hoge Raad geen geval dat redelijkerwijs met in de CAO-bepaling genoemde gevallen gelijk kan worden gesteld.

Op 2 april 2004 gebruikte de Hoge Raad een andere interpretatiefactor in de zaak van de heer Uppenkamp tegen Arriva Ambulan-

ce te Groningen.¹⁴ Centraal stond de uitleg van de bepalingen die de beloning van de tijdens de feestdagen gewerkte uren regelde. De heer Uppenkamp was van mening dat hij naast zijn salaris, een eventuele onregelmatigheidstoeslag en een vervangende (doorbetaalde) vrije dag, ook aanspraak kon maken op een vergoeding voor de op de feestdag gewerkte uren. De Hoge Raad betrok in de uitleg van deze bepaling de tekst en toelichting van een latere versie van de CAO. Mede op basis daarvan wees hij de eis van Uppenkamp af.¹⁵

De laatste objectief kenbare interpretatiefactor die ik noem, formuleerde de Hoge Raad in het arrest in de zaak van Stichting De Zonnehof tegen mevrouw Swart.¹⁶ De arbeidsovereenkomst tussen de stichting en mevrouw Swart was ontbonden op grond van de gewijzigde omstandigheid dat de arbeidsrelatie tussen partijen was verstoord.

De kantonrechter nam daarbij aan dat deze verstoring niet alleen aan mevrouw Swart te wijten was. Partijen verschilden vervolgens van mening over de uitleg van de term ‘eervol ontslag’ als genoemd in artikel 43 van de toepasselijke CAO. Mevrouw Swart was van mening dat haar eervol ontslag was verleend, zodat zij aanspraak kon maken op wachtgeld. De Hoge Raad heeft beslist dat bij de interpretatie van de term ‘eervol ontslag’ acht geslagen mag worden op de betekenis ervan in het maatschappelijke verkeer in (collectieve en individuele) arbeidsverhoudingen. Aan de hand van deze uitleg kwam mevrouw Swart uiteindelijk in aanmerking voor de wachtgeldregeling.

VLOEIENDE OVERGANG

Uit de besproken arresten blijkt dat er bepaald geen kloof bestaat tussen de methode voor de uitleg van CAO's en het Haviltex-criterium.¹⁷ De Hoge Raad heeft zelf met zoveel woorden aangegeven dat tussen het Haviltex-criterium en de objectieve uitlegmethode geen tegenstelling bestaat, maar een vloeiende overgang.¹⁸ En later in 2004 schetste A-G Keus het verschil tussen de objectieve uitlegmethode en het Haviltex-criterium als volgt: ‘De objectieve uitlegmethode blijkt minder af te wijken van het Haviltex-criterium dan vaak werd gedacht, omdat het scala aan mogelijkheden bij de objectieve uitlegmethode – historische, systematische, teleologische en sociologische interpretatie – slechts in zoverre beperkt is, dat voorkennis van partijen uit de onderhandelingen geen rol mag spelen.’¹⁹ Slechts de bedoeling van partijen die niet op objectieve

Slechts de bedoeling van partijen die niet op objectieve wijze kenbaar is, mag niet aan derden worden tegen geworpen.

wijze kenbaar is, mag niet aan derden worden tegengeworpen.²⁰

Voor het Haviltex-criterium heeft te gelden dat, afgezien van de derdenbescherming uit artikel 3:36 BW, de argumenten voor een objectieve uitleg van een geschrift onder omstandigheden aan gewicht winnen. De Hoge Raad noemt een tweetal omstandigheden die in dit verband een rol spelen. De eerste omstandigheid is de mate waarin de in het geschrift belichaamde overeenkomst naar haar aard bestemd is de rechtspositie te beïnvloeden van derden, die de bedoeling van de contracterende partijen uit dat geschrift en een eventueel daarbijbehorende toelichting niet kunnen kennen. Als tweede

omstandigheid noemt de Hoge Raad het aantal voor de opstellers voorzienbare derden, wier rechtspositie het geschrift op uniforme wijze beoogt te regelen.

De objectieve uitlegmethode blijkt geen louter taalkundige norm te zijn. Er is sprake van een uitleg naar objectieve maatstaven, terwijl ook de bewoordingen en de eventueel bij de CAO behorende schriftelijke toelichting bij de uitleg dienen te worden betrokken. Bovendien kan, indien de bedoeling van partijen bij de CAO naar objectieve maatstaven volgt uit de CAO-bepalingen en de eventueel daarbijbehorende schriftelijke toelichting, ook daaraan bij de uitleg betekenis worden toegekend.

Dat de objectieve uitlegmethode en het Haviltex-criterium voor de uitleg van een schriftelijke overeenkomst niet tot verschillende uitkomsten hoeven te leiden, blijkt

wel uit het onlangs gepubliceerde arrest van de Hoge Raad van 9 juli 2004.²¹ In dat arrest ging het om de vraag volgens welke norm een bepaling uit een arbeidsovereenkomst moest worden uitgelegd die rechtstreeks afkomstig was uit een modelcontract dat als bijlage bij een CAO was gevoegd. De Hoge Raad heeft beslist dat een dergelijke uitleg diende plaats te vinden volgens het Haviltex-criterium, omdat het een beding betrof in een individuele arbeidsovereenkomst, die naar haar aard niet bestemd is om anderen dan contractanten te binden.

VOORSPELBAAR

De Hoge Raad kiest duidelijk voor een dogmatisch onderscheid in het gebruik van de objectieve uitlegmethode en het Haviltex-criterium. In beginsel geldt voor de uitleg van schriftelijke overeenkomsten het Haviltex-criterium.

Dat de keuze voor de uitlegmethode voorspelbaar is, is voor de praktijk belangrijk

Een uitzondering geldt indien de overeenkomst naar haar aard bestemd is de rechtspositie van derden te beïnvloeden, zonder dat die derden invloed hebben op de inhoud of de formulering van die overeenkomst/regeling, terwijl de onderliggende partijbedoeling voor die derden niet kenbaar is. In die gevallen, waaronder bijvoorbeeld horizontale en diagonale bepalingen uit CAO's vallen, geldt de objectieve uitlegmethode. Tussen deze twee uitersten gaan beide uitlegmethoden vloeiend in elkaar over.

Het Haviltex-criterium is ook van toepassing als de bepalingen letterlijk uit een CAO zijn overgenomen. Voor de uitleg van diezelfde bepalingen als onderdeel van een CAO geldt echter de objectieve uitlegmethode.

De keuze voor de uitlegmethode is voorspelbaar. Dat is voor de praktijk belangrijk.

Een nadeel van de gekozen norm lijkt dat de werkgever invloed kan hebben op de keuze van de uitlegmethode. Door bepalingen uit een CAO al dan niet in de arbeidsovereenkomst op te nemen, kan de werkgever bewerkstelligen dat de uitleg van de bepalingen aan de hand van de objectieve uitlegmethode, dan wel het Haviltex-criterium plaats zal vinden. In de praktijk zal het wel meevallen met dit 'shoppen', omdat de uitkomsten van beide methodes meestal niet wezenlijk van elkaar zullen verschillen. ●

12 HR 20 december 2002, JAR 2003, 17, r.o. 3.5.2 (FNV/Recitel).

13 HR 14 februari 2003, JAR 2003, 72, r.o. 3.7 (Thuiszorg/Bulters-Dijkstra).

14 HR 2 april 2004, JAR 2004, 113, r.o. 3.4 (Arriva/Uppenkamp).

15 De visie van de Hoge Raad is eerder door Loonstra verdedigd: C.J. Loonstra, 'Uitleg van CAO-bepalingen: op weg naar een (objectieve) redelijkheids-toets?' ARA 2003, 2, p. 82-99. De Hoge Raad volgt in dit arrest een andere koers dan Sagel voorstaat. Sagel is van mening dat een in een latere CAO opgenomen verbetering of toelichting niet als factor bij

de uitleg van een CAO-bepaling mag worden betrokken. Dit omdat deze op het moment dat de CAO-bepaling gold, niet objectief kenbaar was voor de aan de CAO onderworpen individuele werknemers: S.F. Sagel, 'De objectief-tekstuele uitleg van CAO-bepalingen: betekenis en reikwijdte (I)', *ArbeidsRecht* 2003-11, p. 12-24.

16 HR 25 juni 2004, JAR 2004, 169, r.o. 3.5.2 (Stichting De Zonnehoff/Swart).

17 Zie de hiervoor genoemde noot van G.J.J. Heerma van Voss.

18 HR 20 februari 2004, JAR 2004, 83, r.o. 4.2-4.5 (DSM/Fox).

19 Zie de conclusie onder 3.7 bij HR 9 juli 2004, RvdW 2005, 95, zie ook JIN 2004, 1 (Hoever/Van Dijk), alsmede de noot van G.J.J. Heerma van Voss bij HR 28 juni 2002, NJ 2003, 111 (Buijsman e.a./Motel Akersloot).

20 Zie onder 3 van de noot van C.J. Loonstra bij HR 9 juli 2004, JIN 2004, 1 (Hoever/Van Dijk).

21 Zie HR 9 juli 2004, RvdW 2005, 95; zie ook JIN